

ARISTÓTELES

“O ignorante afirma, o sabio dubida e reflexiona”

1. MARCO HISTÓRICO-CULTURAL E CONCEPTUAL

1.1. Contexto histórico

1.2. Vida e obras

2. ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE

2.1. Física e Metafísica en Aristóteles.

2.2. Ética e política en Aristóteles.

3. RELACIÓNS POSTERIORES

1. MARCO HISTÓRICO-CULTURAL E CONCEPTUAL

Durante a etapa na que Aristóteles fundou a súa escola filosófica e desenvolveu o seu pensamento, **Alexandre Magno**, continuando o labor iniciado polo seu pai Filipo II, sometía politicamente as *polis* gregas e conquistaba zonas do norte de África e gran parte de Asia.

Iniciábase dese xeito unha época histórica coñecida como **Helenismo**. Despois da rápida morte de Alexandre no ano 323 a. C., cando só contaba con 33 anos de idade, a conxuntura socio-política por el creada non cambiou moito, dividíndose os seus xenerais o territorio conquistado en tres grandes reinos: Exipto, Mesopotamia e Macedonia. A consecuencia máis notable desta nova situación política foi a **desaparición das cidades-estado (*polis*)**. Estas perderon a súa independencia política quedando reducidas a meras provincias dun gran reino.

Nestas circunstancias os cidadáns das *polis* deixaron de ter un papel activo na política, o que ata entón fora o ideal grego de realización como ser humano, e tiveron que buscar novas formas de darlle sentido ás súas vidas. **Agora os cidadáns son individuos dun imperio e non senten a protección e o sentido que lles confería ser cidadán: triunfará o individualismo**.

Este sentimento de individualismo favorece a **aparición de correntes filosóficas que ensinen a conseguir no individuo a felicidade que non obtén agora na *Polis***: apareceron a finais do século IV en Atenas dúas escolas filosóficas, **Epicureísmo e Estoicismo**, propoñendo uns ideais éticos novos máis axeitados ó recen creado contexto político.

Ilustración 1. Epicuro (341- 270 a.C.) e Zenón de Citio (334 a.C - ¿?)

Aristóteles, en cambio, non foi plenamente consciente dos cambios que se estaban a producir, de maneira que o tránsito cara a nova época non aparece reflectido nas súas teorías éticas e políticas, que aínda teñen como referencia o marco da cidade-estado (*polis*). Así, dándolle as costas ó seu tempo, Aristóteles

segue teorizando que só na *polis* pode o ser humano realizar a plenitude da súa esencia. É dicir, **para él a *polis* e a participación activa nela segue a ser o medio indispensable para acceder as condicións dunha vida feliz, que consistirá na posesión das virtudes morais e no cultivo teórico das ciencias** (física, matemáticas, astronomía, etc.). Mais o novo contexto histórico creado por Alexandre apuntaba na dirección contraria separando ó individuo da política e reservándolle a esta, nos niveis inferiores ó do monarca, unha función puramente administrativa a desempeñar por unha elite burocrática. Pouco despois, **contrariamente a Aristóteles, o Epicureísmo, por exemplo, adoptou unha ética máis acorde coa época promovendo que a felicidade tense que acadar na vida privada á marxe da intervención na política.** En adiante, as teorías éticas adquiren relevancia decisiva na filosofía, subordinándose a elas o resto do pensamento filosófico.

En consecuencia, no mundo helénico realizouse unha transformación do espírito filosófico dos gregos, invertendo a relación anterior entre teoría e praxe: non período anterior as cuestión da natureza e da ontoloxía (saberes teóricos) predominaron sobre as cuestións prácticas (ética e política). Agora o fundamental son unhas regras de conduta que axuden a vivir sendo a satisfacción do intelecto algo secundario. Pero, a pesar diso, como se sinalou antes, Aristóteles segue aínda ancorado no ideal xa defunto das cidades-estado e da actividade teórica como máxima suprema de vida, tal e como argumentará na súa ética.

1.2. Vida e obras de Aristóteles

Aristóteles nace en Estaxira no ano 384 a.C. no seo dunha familia acomodada de médicos (o seu pai era o médico do rei Amintas II de Macedonia) e desenvolverá a maior parte da súa actividade filosófica en Atenas.

O feito de que o seu pai fose médico fará que na súa formación académica désele unha especial importancia ás ciencias empíricas sendo proba disto os tratados sobre animais e plantas que escribe. Esta importancia que ten na súa formación a actividade do seu pai e o estudo das ciencias empíricas **marcará o carácter empírico e realista da súa filosofía fronte ao carácter máis metafísico e idealista da filosofía de Platón.** Este carácter empírico da súa filosofía non o leva abandonar a reflexión metafísica sendo un pilar básico do seu sistema filosófico sen o cal é imposible comprender a súa produción filosófica.

O filólogo clásico germano – estadounidense Werner Jaeger, especialista en Aristóteles, deduce **tres periodos** filosóficos:

- Primeiro período: Estancia (367 – 347 a.C.) na Academia de Platón. Aristóteles foi influenciado polos problemas expostos por Platón (a existencia das ideas separadas, a teoría da reminiscencia e a preexistencia da alma, etc. e tamén adopta o estilo literario do diálogo.), aínda que non o seu interese polas matemáticas. Cando morre Platón no ano 347 a.C. sae de Atenas e **comeza a separación filosófica do seu mestre destacando a negación da existencia das ideas separadas** e en xeral comeza a elaboración do **seu propio sistema filosófico** que en gran medida **será unha oposición ao do seu mestre** aínda que conservará importantes adherencias platónicas.
- Segundo período: A morte de Platón. Abandona a Academia e viaxa a Assos (onde o gobernador era Hermias, ex – compañeiro de Aristóteles na Academia) para fundar unha escola filosófica. Máis tarde viaxaría a Mitilene onde, xunto co filósofo e botánico Teofrasto, continuaría cos seus estudos de zooloxía e bioloxía mariña. En 343 a.C. o rei Filipo de Macedonia convoca a Aristóteles a Mieza para ser o preceptor do seu fillo (o futuro Alexandre Magno) . Nesta época escribe unha boa parte do seu corpus de obras sobre metafísica etc. Aínda se lle considera platónico.
- Terceiro período: En 335 a.C., cando Alexandre Magno sube ao trono, abandona Macedonia e establécese en Atenas para fundar a súa propia

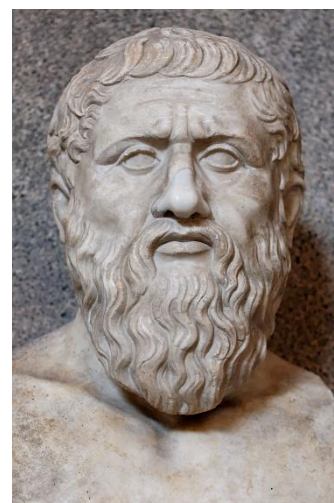

Ilustración 2. Platón (427-347 a.C)

escola: **O Liceo**, onde desenvolve unha importante **labor docente e investigadora cun marcado carácter empírico** sen abandonar a metafísica. Tivo que fuxir de Atenas cando morre Alexandre e morre na illa de Eudeba no ano 322 a.C. O seu discípulo Teofrasto será o directo e continuador do Liceo que posteriormente se trasladará a Alexandría. Con Teofrasto **o espírito máis científico e experimental do Liceo asentárase en Alexandría anunciando así o último período da filosofía grega: o período Helenístico**. No Liceo había aulas de botánica, zooloxía e mesmo se practicaban disección de cadáveres.

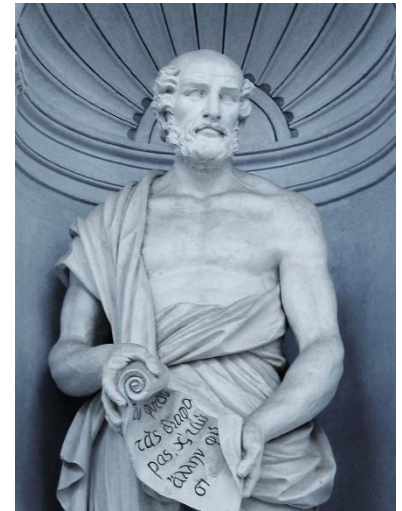

Ilustración 3. Teofrasto (371 – 287 a.C.)

O período helenístico caracterizarase por un pulo importante das ciencias empíricas como a astronomía, medicina, bioloxía, botánica... Neste período floreceran Médicos como Galeno, e científicos como Arquímedes, Hiparco, Aristarco... Fronte ao período de Platón e Aristóteles, máis teórico e metafísico, os intereses filosóficos do Aristóteles máis empírico e en especial a última etapa do Liceo favorecen o transito a este período da filosofía grega máis científico e experimental.

- Aquí escribe obras como *Ética a Nicómaco*, *Sobre a alma*, *Política*, *Poética* e *Retórica*. Aristóteles non abandona do todo o platonismo, senón que tenta perfeccionalo e desenvolver a ciencia empírica cunha metodoloxía apropiada, continuando a tradición científica dos filósofos jonios.

Desde o punto de vista histórico as conquistas de Alexandre suporán o final da época clásica e o inicio do período helenístico. Estas conquistas e a formación dun imperio heleno teñen como consecuencia a desaparición das polis como estrutura política fundamental. As consecuencias son a aparición da idea de individuo que forma parte dun sociedade máis grande onde a comunidade (polis) perde relevancia.

As obras clasifícanse en escritos esotéricos: son os apuntamentos das leccións que lles daba ao alumnado no Liceo polo que son de difícil comprensión. A maioría das obras que se conservan son deste tipo. Por outra banda estarían os **escritos exotéricos** que suponse que serían diálogos de carácter divulgativo dirixidos ao gran público. Dicimos suponse xa que non se conserva ningún.

Ilustración 4. Alexandre Magno (356 – 323 a.C.)

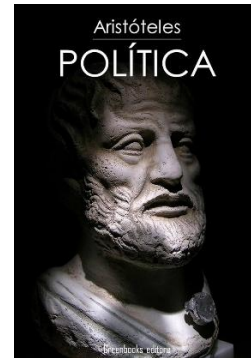
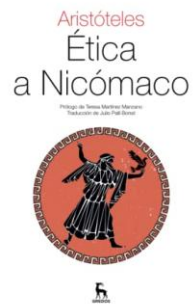
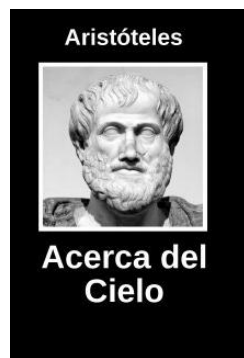
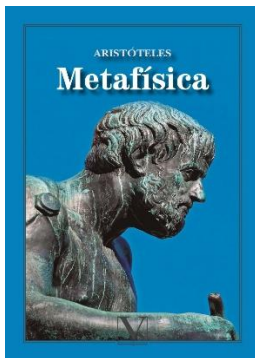
As obras máis salientables son:

Física*1, De **Ánima**, **Ética a Nicómaco*2**, **Ética a Eudemo**, **Política*3**...

*1 Trata de temas de filosofía e física destacando o problema do movemento como paso da potencia ao acto.

*2 Tratado sobre o comportamento humano onde se analiza o fin dos actos humanos e as virtudes.

*3 Análise da orixe da sociedade incluíndo unha crítica á teoría platónica da comunidade de bens e familia.

2. ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE

2.1. Física e Metafísica en Aristóteles: hilemorfismo, cambio e causalidade.

2.1.1. Crítica da Teoría das Ideas platónica e epistemoloxía empirista

Aristóteles ao igual que os presocráticos e Platón pretende dar unha explicación da orde diversidade e cambio da physis, O feito de que Aristóteles fose discípulo de Platón fará que en diversos temas do seu sistema filosófico aparezan importantes adherencias de carácter platónico.

Máis a pesar destas influencias platónicas podemos considerar que a filosofía de Aristóteles supón un novo enfoque, unha nova forma de interpretar a realidade, unha solución novidosa e moitas veces radicalmente diferente a como a presentaba o seu mestre.

Este **novo enfoque terá un carácter máis realista fronte ao idealista do sistema platónico**. De entre todos os aspectos nos que se aparta de Platón cabe destacar a crítica á que somete a teoría central da filosofía platónica: a teoría das ideas.

Aristóteles non acepta a división da realidade en dous mundos xa que esta teoría plantexa

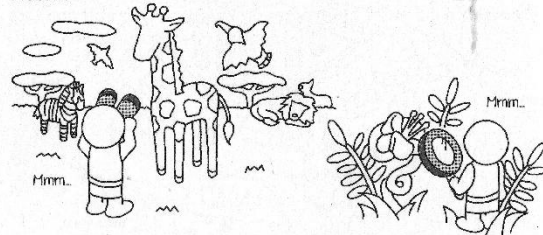
numerosos problemas como que se complica explicación da realidade ao ter que explicar dous mundos e non só un sendo unha reduplicación absurda dos obxectos que se pretenden explicar, as Ideas non poden ser causa dos obxectos ao estar separadas deles. Esta última é a crítica principal xa que a esencia (o universal) non pode estar separada das cousas das que é a súa esencia.

Como vemos Aristóteles non critica a existencia das ideas ou mellor do universal, das esencia, senon que o que critica é a existencia separada.

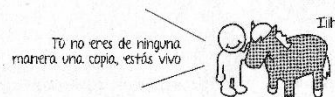
A esencia das cousas ten que estar nas cousas mesmas non aparte delas.

Como comprobamos a crítica á Teoría das ideas é parcial xa que só critica a existencia separada, é dicir a existencia transcendente. A crítica dirixese logo contra o transcendentalismo platónico e proporá unha solución

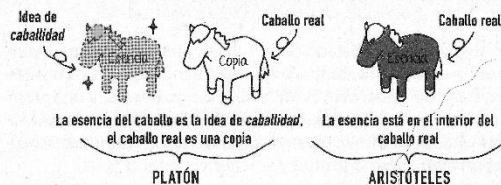
Cuando desarrolla sus investigaciones sobre los animales salvajes, Aristóteles empieza a cuestionar la teoría de las ideas (p. 46) de Platón.

Platón dice que todas las cosas del mundo real son una copia (mimesis, p. 49) de las ideas, pero Aristóteles no cree en absoluto que los caballos, las flores y los pájaros reales sean copias.

Aristóteles mantiene que la esencia de los objetos y de los seres vivos no es una idea invisible, sino que se encuentra en el interior de cada individuo singular.

inmanentista como veremos na súa metafísica. Comprobaremos que o universal será a Forma que se encontra realizada na materia do individuo concreto e non aparte del.

Cal é a razón de que a crítica sexa só parcial e siga mantendo a existencia dunha realidade universal?

Aristóteles, ao igual que Platón, confían na capacidade racional humana para obter un coñecemento **epistémico (científico-universal e necesario)**, e ao afirmar **Aristóteles que só existe un mundo, o que percibimos polos sentidos, precisa afirmar certa existencia a una realidade universal que permita un coñecemento con esa característica. Por iso mantén que as Ideas ou Formas están nas cousas e accedemos a elas grazas á capacidade de abstracción do noso entendemento.**

O novo enfoque filosófico farase notar tamén na **Epistemoloxía empirista fronte a epistemoloxía racionalista de Platón**. Ao coñecemento non se chega por un proceso dialéctico que transcende este mundo, senón neste mundo a partir do sensible e por un proceso de abstracción mental que vai do particular percibido ao universal construído (do can concreto percibido pola vista á idea universal de can que me permite facer o seguinte xuízo científico con carácter universal: “O can é un mamífero”). Para poder construír esa idea precisa dunha realidade universal.

Para o filósofo estaxirita a nosa mente é como unha táboa en branco na que se van introducindo todos os coñecementos que proveñen da experiencia. Como empirista defende que todo coñecemento provén da experiencia **negando a** idea racionalista da **existencia de ideas innatas** (reminiscencia en Platón). Fronte a desvalorización platónica do coñecemento sensible Aristóteles revaloriza este coñecemento afirmando que son os sentidos a orixe do noso coñecemento.

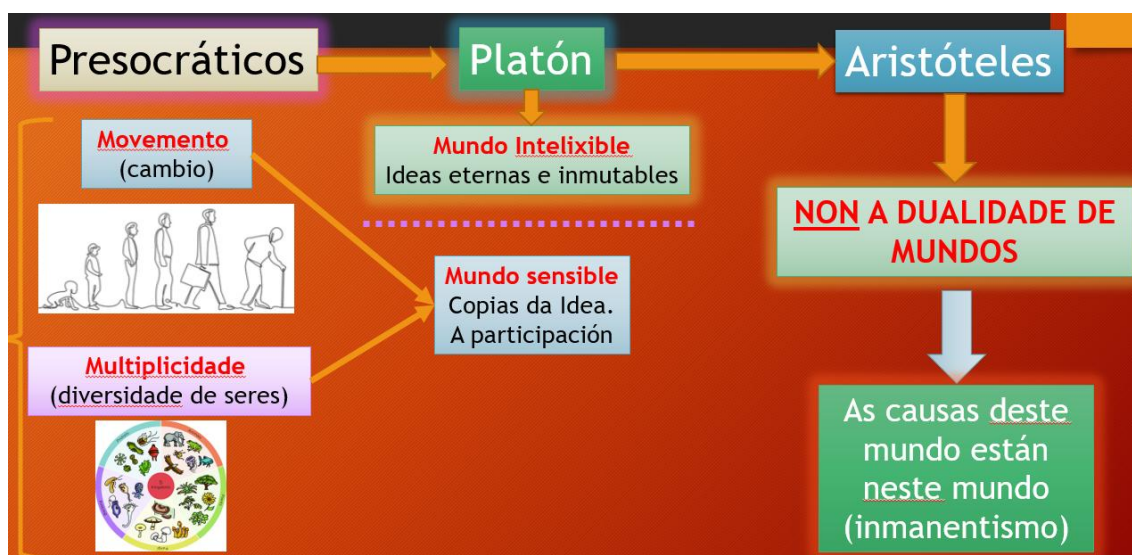
Tal e como podemos comprobar Platón e Aristóteles comparten a ideas de que a episteme é un coñecemento universal e necesario e que o ser humano ten a capacidade para alcanzar un coñecemento deste tipo.

Para comprender este novo enfoque é preciso comezar explicando a súa metafísica ou ontoloxía onde son básicos os conceptos de substancia e a teoría hilemórfica que emprega tamén na Física.

En Aristóteles Física e metafísica son inseparables.

O termo de metafísica procede de Andrónico de Rodas ao darlle este nome aos escritos de Aristóteles que colocou meta (máis alá) dos escritos de física. A obra da Metafísica de Aristóteles comprende catorce libros do estaxirita que teñen por obxecto o ser (a realidade) e que denomina filosofía primeira por ser o ser o primeiro na orde da realidade (exemplo): dunha cousa primeiro dicimos que é antes de dicir que por exemplo é branca). Esta pregunta polo ser é unha pregunta pola realidade e polo tanto é unha pregunta polos vellos problemas da filosofía grega: a constitución da realidade e o problema do cambio.

Na explicación da natureza dos presocráticos resaltan as dúas concepcións opostas da interpretación estática do ser de Parménides e a dinámica de Heráclito que Platón refundirá na súa Teoría das Ideas aportando unha explicación inmaterial ao problema da Phisis.

Aristóteles rexeitará esta concepción transcendentalista da realidade e afirmará que non existe un mundo máis alá deste. Para el a causa deste mundo hai que busca neste mundo (inmanentismo) e non nun mundo aparte (transcendentalismo platónico) polo que na súa ontoloxía afirma que só existe este mundo que é o mundo do particular e do concreto. Este mundo do individual é o

verdadeiramente existente non é mera aparencia como pensaba Platón para o cal o verdadeiramente real era a realidade universal transfísica (as Ideas).

Ao individuo concreto que existe no mundo denomíno SUBSTANCIA, polo que a substancia é o ser e correspóndese co individuo concreto. Define substancia na *Metafísica* como “aquilo que existe por si mesmo e é o soporte das calidades que cambian (accidentes)” e deixa claro que propiamente dito substancia é o individuo concreto (substancia primeira).

Ata aquí atopamos unha clara diferenza entre a ontoloxía aristotélica e a platónica que ao relacionala co tema do coñecemento epistémico volverase máis coincidente.

Expliquemos isto. Aristóteles ao igual que Platón afirma a posibilidade de obter un coñecemento (científico) que teña as características da universalidade e da necesidade. Esta idea leva á **necesidade de recoñecer a existencia dunha realidade universal que nos permita obter un coñecemento con estas características.**

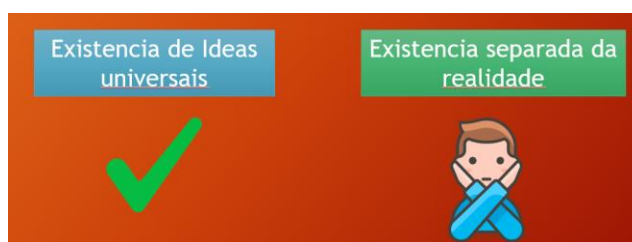
O anterior condúcenos a explicar a constitución de todo ser, ou mellor, de toda substancia ou individuo concreto o que nos introduce na **teoría hilemórfica**. Esta teoría sirve pois para explicar os mesmos problemas do inicio da filosofía: a constitución de todo ser ou realidade e a explicación do cambio e as súas causas. Pasamos logo da metafísica a física, saberes que na filosofía aristotélica non están claramente delimitados.

Aristóteles criticou, como xa dixemos, só en parte a teoría das ideas do seu mestre xa que só rexeitou a existencia separada das ideas, rexeitaba a existencia de algo permanente e universal fora dos individuos particulares. Ao mesmo tempo compartía co seu mestre a crenza na existencia dun coñecemento universal e necesario (epistémico) que se pode obter dunha realidade permanente. Pois ben, para entender o seu posicionamento é preciso comprender a base da súa teoría hilemórfica, teoría que pode ser considerada como parte da súa física como da metafísica xa que percorre toda a súa filosofía.

Esta teoría do filósofo estaxirita consiste na afirmación de que toda substancia é un composto de materia e forma. A forma viría a corresponderse coa Idea platónica no sentido de que sería a esencia, o Universal, é dicir, aquilo que fai que unha cousa sexa o que é, aquilo que é común aos individuos da mesma especie ou xénero polo que a forma é para Aristóteles o xénero e a

especie. A forma polo tanto é aquela estrutura da substancia que permite a obtención dun coñecemento epistémico.

Observamos que Aristóteles realiza unha síntese no individuo concreto dos mundos platónicos ao baixar as Ideas (en Aristóteles formas, entendidas como *eidos*) a este mundo. En certa medida existe unha primacía da substancia primeira sen a segunda xa que esta non podería existir sen a primeira. **Ademais coa afirmación da existencia das formas o estaxirita está a criticar só parcialmente a teoría platónica xa que só critica a existencia separada das formas ou Ideas.**

Vimos de explicar o concepto de Forma e falta por saber o papel que cumpre a materia. Se a forma é o común aos individuos, do mesmo xeito resulta evidente que, en canto a forma, todos os individuos son iguais mais na realidade o que temos é individuos particulares, concretos. **Esta é a función da materia: individualizar aos individuos da mesma especie.** Os individuos da mesma especie teñen a mesma forma máis diferéncianse porque a súa materia é propia e exclusiva de cada individuo a materia é polo tanto o principio de individuación e ademais é un principio pasivo xa que só se limita a realizar a forma que lle corresponde. Pola contra a forma sería o principio do movemento xa que a forma é o fin ao que tenden todos os seres e polo tanto será a **causa do cambio e da orde dos seres** polo que nos atopamos ante outra **concepción teleolóxica do movemento** e da orde da realidade.

E resulta obvio que existe unha primacía da forma sobre a materia ao ser a causa da orde e movemento dos seres. Estamos a falar da composición dos seres e do seu movemento, a metafísica lévanos logo á Física.

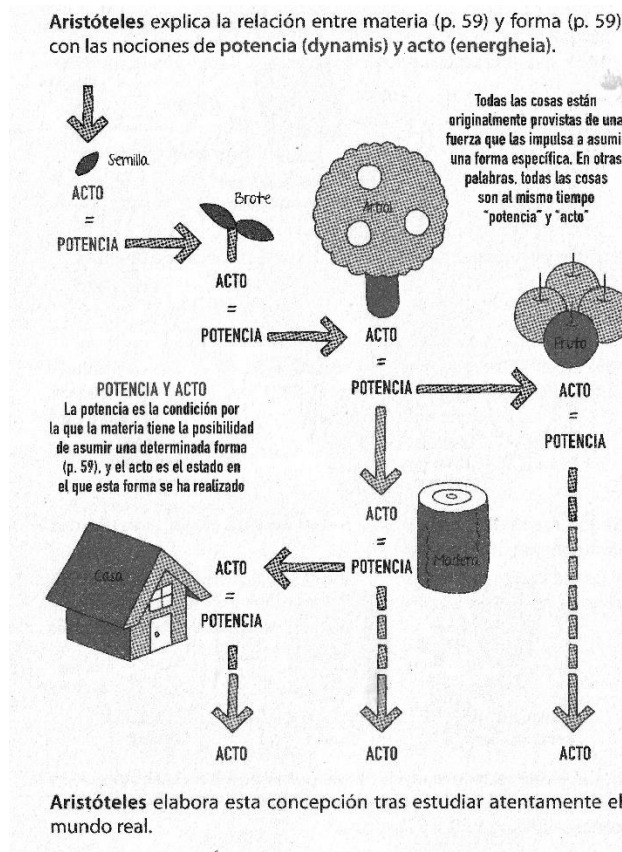
2.1.4. FÍSICA (explicación do movemento/cambio)

O obxectivo principal da Física é a explicación **do movemento** aínda que tamén é unha **explicación da orde, composición e formación dos seres**. Como xa vimos na Metafísica o movemento é unha tendencia interna dos seres naturais á realización da Forma. O movemento polo tanto é algo intrínseco á natureza que

todo ser leva consigo. **Esta explicación teleolóxica do movemento da metafísica tamén a desenvolve na Física ao explicar o movemento como paso da POTENCIA ao ACTO.**

O MOVEMENTO: PASO DA POTENCIA AO ACTO. PRIMEIRO MOTOR INMÓBIL

Aristóteles, contra Parménides, afirma a existencia calara do **movemento definíndoo como paso da potencia ao acto**. Así ser en potencia significa a capacidade que posúe unha materia dunha substancia para realizar unha forma determinada (para cambiar) e ser en acto será a realidade particular de calquera substancia que ten realizada unha forma particular, é dicir, é a actualización dunha potencia. Do que levamos visto podemos concluír que o movemento consiste no paso ou tránsito da potencia (da capacidade de ser) ao acto (a actualización da potencia).

O cambio polo tanto pode ser definido como a actualización dunha potencia e ese cambio pode afectar á substancia ou aos accidentes e en función disto podemos falar de tipos de cambios. Así distingue entre **cambio accidental cando que cambia é un accidente e mantense a mesma substancia e cambio substancial cando se xera una substancia nova.**

Explicamos, coa teoría da potencia e o acto, como de feito cambian e se moven os seres, mais, cal foi a orixe primeira do movemento? A resposta a esta pregunta lévanos a explica a idea do Primeiro Motor Inmóbil.

Todo paso da potencia ao acto require algún principio en acto que sexa causa do movemento ou dito doutro xeito **todo o que se move é movido por outro**. Esta idea vaino levar á afirmar, tanto na súa obra *De Caelo* como na *Metafísica*, á existencia dun **Primeiro Motor Inmóbil** que move sen ser movido.

Para Aristóteles esta serie de motores e móbiles non pode proceder ata o infinito polo que é necesario afirmar a existencia dunha primeira causa, dun primeiro motor que ademais sería **Acto puro** xa que ao non poder moverse non pode cambiar e polo tanto non pode posuír ningunha potencialidade. Parece contradictoria a idea de que algo mova a outro é ao mesmo tempo non se mova a si mesmo, esta aparente contradición resólvese ao saber que o Primeiro Motor non move como causa eficiente, senón **como causa final**, é dicir, que move aos demais seres na medida en que estes tenden a el como o seu fin que en última instancia é o repouso.

Esta idea do Motor Inmóbil será usada polo filósofo cristián Tomé de Aquino como un argumento (*vía do movemento*) a favor da existencia de Deus.

2.1.5. FÍSICA: A FORMACIÓN DOS SERES: A TEORÍA CAUSAL

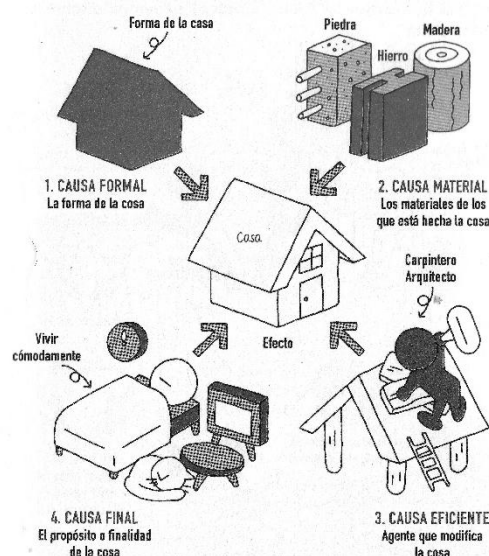
Ata agora vimos de explicar o problema do cambio ou movemento mais a Física é tamén unha explicación da formación dos seres. Para coñecer cientificamente a formación de calquera ser é preciso coñecer as súas causas.

Na produción de todo ser ben sexa natural ou artificial concorren catro causas: **material, formal, eficiente e final**. A causa material é aquilo do que todos os seres están compostos e que xunto coa causa formal posibilitan o cambio. A causa formal é o que determina á materia, é dicir, aquilo que fai que sexa o que é. A causa eficiente refírese ao axente que provoca a determinación da materia, a que desencadea o cambio para que adquira a forma determinada. Por último a causa final é a finalidade, o fin, polo que foi realizado o ser. A causa final é a máis importante xa que tanto a causa eficiente como a formal operan en función deste fin. Por este motivo afirma que nos seres naturais a causa eficiente, formal e final coinciden, diferenciándose da causa material que como xa sabemos é o que individualiza.

Esta importancia que Aristóteles lle concede á causa final procede da súa interpretación teleolóxica da natureza, interpretación que afirma que tanto o movemento como a orde e formación dos seres depende do fin ao que tenden. Esta finalidade como xa dixemos tamén é interna aos seres ao estar inscrita na súa forma, ou mellor dito na tendencia á realización da forma que todo ser ten. Por todo o que levamos visto comprendemos que o noso autor lle de primacía á forma sobre a materia e ao acto sobre a potencia.

Esta interpretación teleolóxica da realidade aparecerá na súa explicación do universo que expón na súa obra *De Caelo (Acerca do ceo)*

Aristóteles afirma que todo lo que existe en el universo se rige por cuatro causas: 1. causa formal, 2. causa material, 3. causa eficiente, 4. causa final. Esta concepción se conoce como la doctrina de las cuatro causas.

Para Aristóteles conocer el universo implica conocer cómo está hecho y eso consiste en reconocer las cuatro causas que rigen todas las cosas.

2.2. Ética e política en Aristóteles: a *areté*, a idea de polis e a condición de cidadán

2.2.1. Ética

A palabra **Ética** procede do termo ***Ethos*** que etimoloxicamente debemos traducilo por *hábito ou costume*. A ética refírese ao conxunto de accións humanas que guiadas polas normas e valores van formando o noso carácter ou personalidade. As normas éticas non as temos por natureza senón que as aprendemos e logo usámolas.

A virtude (***areté***) nacerá no costume, na reiteración habitual de actos bos xa que estamos ante un saber práctico.

Aprendemos como debemos comportarnos e acostumámonos a realizar eses actos.

Aristóteles concibe o ser humano como un ser social por natureza (*zoon politikón*), é dicir, que non pode ser entendido nin pode realizarse como tal ao marxe da sociedade. É dentro da sociedade onde adquirimos todas as características que nos definen (forman) como humanos e entre esas características está a nosa **dimensión ética** polo que podemos concluír que para o noso autor a ética é inseparable da política (idea común ao pensamento grego).

A ética non é un saber teórico como a física ou a metafísica senón un saber práctico que orienta as nosas accións. O obxectivo ou **finalidade das nosas accións é a felicidade** polo que a súa doutrina ética pode ser cualificada de **teleolóxica** na medida en que as nosas accións tenden a un fin e de **eudemonista** porque ese fin é a pescuda da felicidade que identifica co **Ben Supremo**.

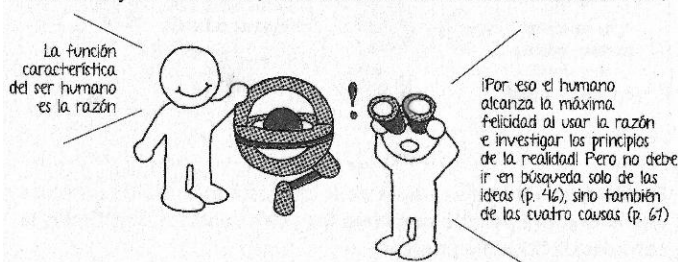
O problema consiste en determinar en que consiste a felicidade ou o Ben Supremo xa que non todos os seres humanos perseguen coas súas accións o mesmo ben.

A experiencia móstranos que ese ben para uns é a riqueza, para outros o honor e para outros o pracer. En tanto que seres corporais o ser humano necesita certo grado de riqueza e de pracer para poder ser feliz pero o Ben Supremo no reside neles.

Entón, onde reside a felicidade?

Para Aristóteles todo ser posúe unha tendencia natural á realización da forma que lle corresponde e, como a **tendencia natural (forma) e propia do ser humano** non son nin a actividade vexetativa nin sensitiva senón a **actividade intelectual, a realización desta actividade é o que nos leva ao Ben Supremo e a felicidade.**

Aristóteles considera que a función característica do ser humano es a razón, y afirma por consiguiente que el estado de máxima felicidad humana se logra mediante la actividad de la parte racional del alma, es decir, en la investigación de los principios (lo que de universal y necesario hay en la realidad). Aristóteles denomina este estado "teoría".

Unha vida dedicada a esta actividade sería a vida máis virtuosa pero no ser humano non todo é actividade racional xa que somos un ser sensitivo que posuímos inclinacións e tendencias polo que é necesaria unha certa doses de pracer e que a parte racional exerza unha función de control sobre a dimensión sensitiva.

Na *Ética a Nicómaco* apunta a división bipartita da alma humana en racional (onde se sitúan as virtudes dianoéticas ou intelectuais) e irracional.

“Algúns puntos sobre a alma xa foron suficientemente estudados nos tratados exotéricos, e hai que servirse deles; por exemplo que unha parte da alma é irracional e a outra ten razón” (Ética a Nicómaco, Libro I. Capítulo XIII, Aristóteles)

A irracional a subdivide en dúas: vexetativa (encargada da nutrición e o crecemento, irrelevante para as virtudes éticas) e desiderativa (onde están os desexos e as paixóns e onde entran en xogo as virtudes éticas)

Esta dobre dimensión humana fai que Aristóteles distinga dous tipos de virtudes: dianoéticas (intelectuais) e éticas (carácter, morais).

A **virtudes dianoéticas** son a prudencia, o arte, a ciencia, o intelecto, e a sabedoría, que se adquiren mediante a ensinanza e a aprendizaxe. A plena consecución destas virtudes levaríanos á máxima felicidade pero Aristóteles, como realista, é consciente de que os seres humanos ademais da dimensión racional posuímos unha dimensión irracional, desexos e inclinacións sensibles que se convarten en vicios pola inclinación natural ao exceso e ao defecto. É aquí onde serán necesarias as virtudes éticas.

As virtudes éticas son un **hábito** que se adquiren mediante o **exercicio e a repetición dos actos bos** que Aristóteles vai a considerar que sempre será a **elección do termo medio (mesotés)**. A **virtude ética** é, polo tanto, **o termo medio entre dous extremos igualmente viciosos, termo medio** que debe elixir o ser humano **tendo en conta as circunstancias concretas nas que se desenvolve a acción e facendo uso da razón**. A razón posúe a capacidade de reflexionar e deliberar sobre o ben (como fin) e podemos elixir os medios que nos leven a el ou deixarnos guiar polas tendencias naturais.

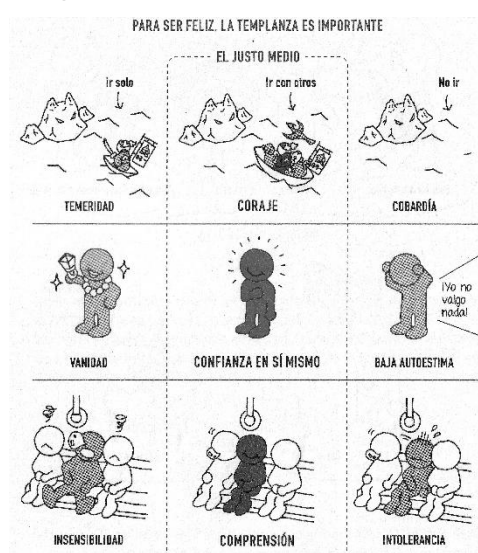

Ilustración 5. O xusto medio (mesotés)

En certa medida, aínda que podemos considerar a Aristóteles **intelectualista** pola importancia que lle concede ao coñecemento é a razón á hora de obrar, podemos dicir que **supera o intelectualismo extremo socrático** xa que non basta con coñecer o ben para obrar ben senón

que hai que querelo tamén. As virtudes éticas son a valentía, a temperanza, prudencia e **a xustiza que sería a mellor de todas as virtudes.**

Distingue entre xustiza **universal** (legal, enfocada no cumprimento das leis da *polis* ou comunidade. O **individuo é xusto** cando cumpre coas leis o que redunda no **ben común**) e **particular** (enfocada nas relacións entre individuos).

Dentro da particular, distingue **tres tipos**:

- **Distributiva: reparto de bens en función dos méritos**
- **Conmutativa: regula as relacións comerciais**
- **Retributiva ou reparadora: cando o xuíz pretende reparar os danos causados.**

Como vimos de comprobar a análise ética de Aristóteles ten un marcado acento **realista** como toda a súa filosofía e unha valoración da capacidade racional do ser humano na medida en que considera a **actividade intelectual como a realización máis plena do ser humano e polo tanto a máis alta de todas as virtudes e o autentico Ben Supremo que apetece todo ser humano.**

A ética aristotélica, ao igual que en Platón, conduce á política xa que o individuo illado no existe e a ética só existe dentro da sociedade, a ética ten un carácter comunitario e social. Ademais, para Aristóteles o Estado en ante todo un fin ético: a realización da xustiza e o ben común para conseguir o fin supremo que é a felicidade.

2.2.2. POLÍTICA: A IDEA DE CIDADÁN EN ARISTÓTELES

As teorías políticas de Aristóteles están expostas fundamentalmente nos oito libros da súa obra Política. Do mesmo modo que Platón e, a maioría de pensadores gregos, considera que a ética é inseparable da política afirmando unha clara superioridade da política sobre a ética na medida en que aquela persegue o ben común mentres que a ética persegue o ben individual.

Ademais o individuo só pode ser feliz, é dicir, alcanzar o fin ético, dentro da polis.

A ética ten como fin orientar ao individuo que segundo Aristóteles é un ser **social por natureza (*Zoon politikón*)** co que quere dicir que a sociedade non é unha escolla do individuo, un pacto decidido polo grupo (característica, esta última, das teorías políticas modernas), senón unha necesidade imposta pola propia natureza do individuo.

Os individuos só poden realizar a súa natureza (forma), é dicir, desenvolver as súas potencialidades, dentro dunha polis.

Aristóteles pretende demostrar a afirmación da sociabilidade natural do ser humano (*zoon politikón*) afirmando que **a posesión da linguaxe (logos, palabra) tendo como**

fin a comunicación cos demais é unha proba inequívoca da sociabilidade natural do individuo xa que a natureza non dotaría ao ser humano de linguaxe senón fose para a vida en sociedade.

O ser humano illadamente non pode desenvolver plenamente a súas potencialidades polo que a función da sociedade será satisfacer as necesidades vitais ou primarias e posibilitar o pleno desenvolvemento moral dos individuos. A primeira forma de asociación é a familia que persegue a perpetuación da especie, a seguinte asociación é a aldea ou pobo (conxunto de familias) que busca a satisfacción das necesidades, e por último varias aldeas reunidas dan lugar á *Polis* ou Cidade-estado que é a forma superior de organización na medida que procura o ben común e posibilita a vida conforme á virtude e feliz do cidadán. Como o individuo só pode adquirir a súa natureza (racional e comunicativa) dentro da *Polis* esta é considerada anterior e superior ao individuo.

Hai que advertir que Aristóteles só considera cidadáns aqueles que participan na vida pública polo que os escravos nin as mulleres son cidadáns. No que a estes aspectos se refire debemos salientar que o estaxirita posúe unha teoría sobre a escravitude na que considera que os escravos viven nesa condición porque a súa natureza dotounos para esa función polo que deben ser considerados un instrumento ao servizo dos cidadáns.

No que ás mulleres se refire afirma a completa superioridade do sexo masculino sobre o feminino producíndose un retroceso ideolóxico con respecto a Platón (as mulleres podían ser gobernantes).

— Acabas, Sócrates, de fabricar, coma un hábil escultor, perfectos homes de Estado.

—Di tamén mulleres, meu querido Glaucón; porque non creas que falara máis ben de homes que de mulleres, sempre que estean dotadas dunha aptitude conveniente.

—Así debe ser, posto que no noso sistema é preciso que todo sexa común entre os dous sexos.

(A República, Libro VII. Platón)

Considera que todo réxime político debe organizarse mediante unha constitución que é a estrutura que ordena a cidade establecendo o funcionamento dos cargos e da autoridade soberana en cada réxime político.

“Por lo pronto, el Estado más perfecto es evidentemente aquél en que cada ciudadano, sea el que sea, puede, a merced de las leyes, practicar lo mejor posible la virtud y asegurar mejor su felicidad.”

Aristóteles, política, Lib. IV

Na análise que fai dos réximes políticos e das constitucións conclúe que é **imposible a realización dun Estado perfecto ao estilo platónico. Como podemos comprobar a análise de Aristóteles é máis realista que a idealista de Platón o que fará que considere que cada pobo debe adaptar a súa orde política ás diversas circunstancias concretas de carácter xeográfico, climático, cultural...** Estas circunstancias fan imposible propoñer un modelo universalmente válido para todos.

A pesar desta idea o estaxirita vai a facer unha **clasificación dos réximes políticos** en función de si son **xustos ou non**.

Serán xustas aquelas formas que persigan o **ben común** e serán desviadas as que persigan intereses particulares, ben dun individuo ou dunha clase.

Serán formas xustas a **monarquía** (onde o poder soberano é dun individuo), a **aristocracia** (onde o poder soberano é duns poucos, os mellores) e a **politeia** onde o poder reside na maioría. Serán formas dexeneradas as que pescudan un interese particular: a **tiranía** (dexeneración da monarquía) que quere o ben particular do tirano, a **oligarquía** que persegue o ben particular da clase dos ricos, e a **democracia** ou demagoxia que persegue o interese particular das clase baixas. O réxime mellor sería o dun só home perfecto pero un home perfecto non existe polo que a monarquía é imposible. O mesmo ocorre coa aristocracia polo que Aristóteles tendo como fin principal á estabilidade considera que o réxime mellor será o que evite os excesos dun réxime oligárquico que só atenda aos intereses dos ricos e os do réxime democrático (demagóxico) que só atenda aos intereses dos pobres. Ese réxime sería o termo medio entre estes dous extremos polo que o réxime das clases medias, unha **politeia** constitucional será o mellor goberno.

RELACIONES POSTERIORES

A importancia deste filósofo estriba e presenta un novo enfoque filosófico de carácter máis realista que o sistema idealista de Platón. É habitual afirmar que con Platón iníciase unha liña na Historia da filosofía que culminará co idealismo e con Aristóteles unha liña de marcado carácter realista que culmina co empirismo.

A importancia deste filósofo tamén se fai nota na revalorización das ciencias empíricas e, por ende, do coñecemento sensible. Esta **revalorización das ciencias empíricas** influirá no espírito do Liceo fundado por Aristóteles e que continuará Teofrasto. O *Liceo* cando se traslada a Alexandría converterase nun importante centro de investigación e experimentación onde había aulas de botánica, de zooloxía e incluso de disección de cadáveres.

Por outra banda non debemos esquecer a influencia que durante séculos exerce a imaxe aristotélica-Ptolemaica do universo: xeocéntrica e xeoestática.

Despois de Aristóteles comeza o **Período Helenístico (s.III a.C e perdura ata a época romana)** onde destacan dúas correntes filosóficas que teñen como maior interese as cuestións éticas. Estas son o **epicureísmo** que afirma que o motor de todos os actos é a busca do pacer e a fuxida da dor polo que o fin das accións debe ser o pracer (sobre todo intelectual, non confundir co hedonismo) , e o **estoicismo** que predica a contención de todas as paixóns humanas para que a razón sexa sempre a guía dos nosos actos e así conseguir a virtude.

No século XIII o filósofo cristián Tomé de Aquino servírase da filosofía aristotélica para explicar o dogma cristián creando o segundo sistema filosófico do medievo que se oporá ao sistema *agustiniano*. Esta recuperación do aristotelismo deberase aos filósofos árabes especialmente a Averroes.

Por outra banda debemos destacar que a teoría política de Aristóteles, xunto coa de Platón, son o fundamento (desde o punto de vista oposto) das **Teorías políticas** clásicas ata a aparición de **Maquiavelo** e **Hobbes** que fundarán as Teorías políticas modernas ao negar que sexamos sociais por natureza e considerar que a sociedade xurde dun pacto orixinario (contractualismo).